

Institutional Trust, Public Universities and Political Socialization in the Islamic Republic of Iran

Mohammad-Bagher Khorranshad¹, Farzad Souri²

Received: Aug. 25, 2018; Accepted: Dec. 19, 2018

Extended Abstract

In this paper, we try to examine the relationship between the three concepts of institutional trust, university, and political socialization. Institutional trust is one of the most important assets and needs of each institution to advance its functions. On the other hand, one of the most important functions of written and non-written of public universities in the Islamic Republic of Iran is to influence the process of political socialization of their main audience, students. The main issue of this article is that institutional trust as the most important indicator of social capital has a significant effect on the political socialization of undergraduate students at Tehran's public universities as a statistical society of this research. Postulating the theory of Robert Putnam on the concept of social capital, this article propounds this hypothesis that political socialization in every society carried out mainly through state institutions and the amount of citizen's trust to state institutions, which is called institutional trust and is one of the most important elements of social capital, is very important in the implementation process and the effectiveness of political socialization. Study of statistical findings in the case study of this study showed that with increasing institutional trust in public universities in Tehran, their effectiveness in increasing the political socialization of undergraduate students increase.

Keywords: institutional trust, social capital, political socialization, university

1. Professor of Political Science, Department of Political Science, Faculty of Law and Political Science, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran (Corresponding Author).

✉ mb.khorranshad@gmail.com

2. PhD. in Political Science, Department of Political Science, Faculty of Law and Political Science, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.

✉ souri.f85@gmail.com

INTRODUCTION

Reviewing the definitions and viewpoints posed by social capital theorists indicates that the “Trust” is the focal point of this concept and it can be considered as the most fundamental part of social capital. Trust means reliance on another person, whether individual or group in terms of good will, considering the interests of others, even against own interests and providing true and correct information. On the other hand, one of the most prominent functions of social capital is the political socialization of citizens. It means teaching political roles, attitudes, values and political and social beliefs, civil morality and democratic behavior to perform the role of citizenship and interaction with the government. The concept of trust can be explained at three levels: individual, social and institutional. In this paper, our main indicator in the discussing the relationship between social capital and political socialization will be the concept of institutional trust. The hypothesis of this paper is that political socialization is considerably influenced by social capital and in particular institutional trust as one of its main attributes.

PURPOSE

The main purpose of this study is to provide a framework for understanding the impact of institutional trust as the most important indicator of social capital on the process of political socialization of undergraduate students at public universities in Tehran.

METHODOLOGY

In this study we used quantitative method in the form of survey by using questionnaire to collect information. Quantitative methods emphasize objective measurements and the statistical, mathematical, or numerical analysis of data collected through polls, questionnaires, and surveys, or by manipulating pre-existing statistical data using computational techniques. Quantitative research focuses on gathering numerical data and generalizing it across groups of people or to explain a particular phenomenon. On the other side, the word qualitative implies an emphasis on the qualities of entities and on processes and meanings that are not experimentally examined or measured [if measured at all] in terms of quantity, amount, intensity, or frequency. The statistical population of this study is the undergraduate students of 8 public universities in Tehran, Iran. The number of undergraduate students at public universities of Tehran is nearly 100,000 which is our research statistical population. Our selected sampling method in using quantitative method is “Simple random sampling”.

RESULTS

The examination of statistical findings of this study showed that by increasing the sense of trust among undergraduate students of university toward, the university’s {other} students, staff, officials and professors, the level of their political awareness

and participation will also increase, their political attitude will be more influenced by the university environment and consequently, the main hypothesis of the study that is an increase in the level of institutional trust among undergraduate students at the university makes this institution more successful in advancing the process of political socialization confirmed.

DISCUSSION

In this section, the following topics were discussed: 1. Social capital, definitions and its constituent elements including networks, norms and trust. 2. Explaining the concepts of socialization and political socialization. 3. Functions and methods of political socialization. 4. Political socialization institutions. 5. The relation between institutional trust and political socialization. 6. The relation between university and political socialization.

CONCLUSION

Analyzing the indices of political socialization of the statistical population of this study, namely undergraduate students of public universities in Tehran makes it clear that the level of political awareness of students in comparison with other two indicators, political attitude and political participation is in a more favorable situation. This point indicates that along with the impact of influential variables such as mass media and social networks, the quantitative and qualitative status of the efforts of related institutions in this field, including the university, in shaping the cognitive framework of students and the younger generation of the political structure, influential events and influences, prominent personalities and authorities of the country are in a better position. The evaluation of indicators shows that after political awareness, the students' political attitudes have been in a better position. This asserts that other influential institutions in this process, such as the mass media and social networks possess a more conspicuous impact. The status of the indicator of political participation indicates that the institution's capacity to increase students' political knowledge has not been adequately utilized. The results showed that there is a positive and significant relationship between university management and the level of its' social capital. The improvement of the components of institutional social capital leads to the development of knowledge management at the university. In the absence of social capital, other physical and human capital will lose their effectiveness. Without social capital, it will be difficult to achieve political and social development, which is the goal of successful political socialization.

NOVELTY

The innovation of this research provides a framework to understand the effective software components in advancing the process of political socialization in state institutions like public universities and the importance of social capital and, in particular, trust in this process.

Interdisciplinary
Studies in the Humanities

Abstract

BIBLIOGRAPHY

- Akbari, A. (2004). Naqš-e sarmāye-ye ejtemā'i bar mošārekāt: Barresi-ye ta'sir-e sarmāye-ye ejtemā'i bar mošārekāt-e siyāsi – ejtemā'i (Motāle'e Mowred-i-rustā-ye Farsinj az tavābe'-e Saqez) [The effect of social capital on participation: Investigating the impact of social capital on social-political participation (The case study of Farsinj village from Saqez environs)] (M.A. Thesis). Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran.
- Alvani, M., & Seyed Naghavi, M. A. (2002). Sarmāye-ye ejtemā'i: Mafāhim va nazariyehā [Social capital: Concepts and theories]. *Journal of Management Studies in Development and Evolution*, 9(33&34), 9-26.
- Almond, G., Powell, G. B., & Mundt, R. J. (1997). *Čārčubi nazari barāye barresi-ye siyāsat-e tatbiqi* [Comparative politics: A theoretical framework] (A. R. Tayyeb, Trans.). Tehran, Iran: Nāšr-e Modiriyat-e Dowlati. (Original work published 1993)
- Offe, C. (2005). *Sarmāye-ye ejtemā'i: E'temād, democracy va towse'e* [Social capital: Trust, democracy and development] (A. Khakbaz, & H. Pouyan, Trans.). Tehran, Iran: Širāze. (Original work published 1999)
- Bottomore, T. (1999). *Jāme'ešenāsi-ye siyāsi* [Political sociology] (M. Sabouri, Trans.). Tehran, Iran: Keyhān. (Original work published 1993)
- Boustani, D. (2005). *Sarmāye-ye ejtemā'i va towse'e-ye siyāsi dar Iran* [Social capital and political development in Iran]. Tehran, Iran: Ministry of Economic Affairs and Finance Press.
- Putnam, R. (2001). *Democracy va sonnathā-ye madani: (Tajrobe-ye Italy va darshāyi barāye kešvarhāye dar hāl-e gozār)* [Making democracy work: Civic traditions in midern Italy] (M. T. Delforouz, Trans.). Tehran, Iran: Salām. (Original work published 1993)
- Tanhaei, H. A. (2000). *Darāmadi bar makāteb va nazariyehā-ye jāme'ešenāsi* [An introduction to the and theories of sociology]. Mashhad: Neynegār.
- Tavassoli, Gh. (2007). *Jāme'ešenāsi va āmuzeš va parvareš: Diruz, emruz, farda* [Sociology and education]. Tehran, Iran: Nāšr-e Elm.
- Javadi, R. (2017). *Jastārḥāyi dar sarmāye-ye ejtemā'i dar Iran* [Essays on social capital in Iran]. Tehran, Iran: Institute for Culture, Art and Communications.
- Khezri, M. (2006). *Dowlat va sarmāye-ye ejtemā'i* [State and social capital]. *Strategic Studies Quarterly*, 9(31), 31-52.
- Dara, J. (2010). *Barresi-ye naqš-e sarmāye-ye ejtemā'i dar movafaqiyat-e jaryān-e Eslāmgrā* [The survey of the role of social capital in the success of the Islamist movement]. *Journal of Islamic Revolution Studies*, 7(21), 75-106.
- Dorrani, K., & Rashidi, Z. (2008). *Barresi-ye ta'ārif, mafāhim va čegunegi-ye ijād-e*

- sarmāye-ye ejtemā'i (Bā ta'kid bar e'temād-e ejtemā'i) [The survey of definitions, concepts and how to create social capital]. *Journal of Cultural Engineering*, 17-18, 8-19.
- Rush, M. (1998). *Jāme'e va siyāsat: Moqadamei bar jāme'ešenāsi-ye siyāsi* [Politics and society: An introduction to political sociology] (M. Sabouri, Trans.). Tehran, Iran: Samt. Original work published 1992) Rafei, H. (2008). Sarmāye-ye ejtemā'i va jāme'epaziri-ye siyāsi [Social capital and political socialization]. *Journal of the Growth of Social Science*, 2(41), 36-41.
- Sztompka, P. (2007). *E'temād nazariye-ye jāme'ešenāxti* [Trust: Sociological theory] (Gh. Ghaffari, Trans.). Tehran, Iran: Širāze. (Original work published 1999)
- Seyyedemami, K., & Montazeri Moghadam, R. (2012). Naqš-e farhang-e e'temād va amalkard-e nahādhā-ye siyāsi dar ijād-e e'temād-e siyāsi: Barresi-e peymāyeši-ye danešjuyān-e danešgāhā-ye Tehran [The role of interpersonal trust and performance of political institutions in establishing the political trust: A survey by university students in Tehran]. *Journal of Political Science*, 7(4), 189-216.
- Sharepour, M. (2007). *Jāme'ešenāsi-ye āmuzeš va parvareš* [Sociology of education]. Tehran, Iran: Samt.
- Sharepour, M., Razeghi, N., & Gholamzadeh, Kh. (2011). Barresi-ye rābete-ye anvā'e e'temād bā e'temād-e ejtemā'i dar beyn-e danešjuyān-e Dānešgāh-e Mazandaran [The survey of relationship between trust and social trust between students of Mazandaran University]. *Journal of Iranian Social Studies*, 4(3), 42-55.
- Sabouri, M. (2002). *Jāme'ešenāsi-ye siyāsi* [Political sociology]. Tehran, Iran: Soxan.
- Alem, A. (2004). *Bonyādhā-ye elm-e siyāsat* [The foundations of political science]. Tehran, Iran: Ney.
- Firouzabadi, S. A. (2005). *Barresi-e sarmāye-ye ejtemā'i va avāmel-e mo'asser bar šeklgiri-ye ān dar šahr-e Tehran* [The survey of social capital and factors affecting its formation in Tehran] (Unpublished doctoral dissertation). Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran.
- Ghannadan, M., Motee, N., & Sotoudeh, H. (2005). *Jāme'ešenāsi (Mafāhim-e kelidi)* [Sociology (Keyfacts)]. Tehran, Iran: Nāšr-e Āvā-ye Nur.
- Golshani foumani, R. (2006). *Jāme'ešenāsi-ye āmuzeš va parvareš* [Sociology of education]. Tehran, Iran: Dowrān.
- Giddens, A. (2001). *Jāme'ešenāsi* [Sociology] (M. Sabouri, Trans.). Tehran, Iran: Ney. (Original work published 2006)
- Mohseni, M. (1999). *Moqaddamāt-e jāme'ešenāsi* [Introductory sociology]. Tehran, Iran: Dowrān.
- Mohammad Abdolrahman, A. (02-05-2009). *Jāme'epaziri-ye siyāsi va zohur-e*

- andiše-ye šahrivandi [Political socialization and the emergence of citizenship thought] (K. Sedaghat, Trans.). *E'temād Newspaper*.
- Moghadamfar, Gh. (11-10-2009). Jāme'epaziri-ye siyāsi [Political socialization]. *Resālat Newspaper*.
- Mansouri, J. (2007). *Siyāsāt va nahādhā-ye ejtemā'i* [Politics and social institutions]. Tehran, Iran: Amirkabir.
- Nasouhian, M. M. (2008). Naqš-e e'temād-e moteqābel-e hokumat va mardom dar ravand-e towse'e-ye siyāsi [The role of mutual trust between government and people in the process of political development]. *Journal of Development Strategy*, 2(14), 165-182.
- Nasiri, M. (2008). *Sarmāye-ye ejtemā'i va ta'sir-e ān bar siyāsatzozāri-ye omumi* [Social capital and its impact on public policy]. Tehran, Iran: Institute for Social and Culture Studies.
- Mehrdad, H. (1997). *Zaminehā-ye jāme'ešenāsi-ye siyāsi: Jāme'epaziri-ye siyāsi* [Areas of sociology: Political socialization]. Tehran, Iran: Pāžang.
- Misztal, B. (1996). *Trust in modern societies*. Cambridge: Polity Press.
- Putnam, R. D. (1993). *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Pye, L. W. (1966). *Aspects of political development; An analytic study*. Boston: Little Brown & Company.
- Winter, I. (2000). *Towards a theorised understanding of family life and social capital*. Australian Institute of Family Studies: Research Paper.

اعتماد نهادی، دانشگاه‌های دولتی و جامعه‌پذیری سیاسی در جمهوری اسلامی ایران

محمدباقر خرمشاد^۱ و فرزاد سوری^۲

دریافت: ۱۳۹۷/۰۶/۱۳؛ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۹/۲۸

چکیده

در این مقاله تلاش می‌کنیم تا ارتباط بین سه مفهوم اعتماد نهادی، دانشگاه، و جامعه‌پذیری سیاسی را بررسی کنیم. اعتماد نهادی از مهم‌ترین سرمایه‌های هر نهاد برای پیشبرد کارکردهایش است. از سویی، یکی از مهم‌ترین کارکردهای دانشگاه‌های دولتی در جمهوری اسلامی ایران تأثیرگذاری بر روند جامعه‌پذیری سیاسی مخاطبان اصلی خود، یعنی دانشجویان است. پرسش اصلی این مقاله این است که اعتماد نهادی به‌مثابه مهم‌ترین شاخص سرمایه اجتماعی چه تأثیری بر فرایند جامعه‌پذیری سیاسی دانشجویان مقطع کارشناسی دانشگاه‌های دولتی شهر تهران به‌مثابه جامعه آماری این مقاله دارد. این مقاله با مبنا قرار دادن نظریه رابرت پاتنام در خصوص مفهوم سرمایه اجتماعی این فرضیه را مطرح می‌کند که جامعه‌پذیری سیاسی در هر جامعه به‌طور عمده از طریق نهادهای دولتی صورت می‌پذیرد و میزان اعتماد نهادی افراد جامعه به نهادهای دولتی که از آن با عنوان «اعتماد نهادی» یاد می‌شود در فرایند اجرا و اثربخشی جامعه‌پذیری سیاسی بسیار حائز اهمیت است. بررسی یافته‌های آماری مربوط به مطالعه موردی این مقاله نشان داد که با افزایش سطح اعتماد نهادی در دانشگاه‌های دولتی شهر تهران میزان اثربخشی آن‌ها بر جامعه‌پذیری سیاسی دانشجویان مقطع کارشناسی افزایش می‌یابد.

کلیدواژه‌ها: اعتماد نهادی، سرمایه اجتماعی، جامعه‌پذیری سیاسی، دانشگاه

۱. استاد علوم سیاسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

mb.khorramshad@gmail.com ✉

۲. دکتری علوم سیاسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

souri.f85@gmail.com ✉

۱. مقدمه

بررسی تعاریف و دیدگاه‌های مطرح‌شده توسط نظریه‌پردازان مفهوم سرمایه اجتماعی نشان می‌دهد که «اعتماد» نقطه کانونی این مفهوم را تشکیل می‌دهد و می‌توان آن را به‌عنوان اساسی‌ترین بخش سرمایه اجتماعی در نظر گرفت (خضری، ۱۳۸۵، ۳۴). اعتماد، به معنای اتکا به دیگری اعم از کنشگر فردی یا جمعی از حیث خیر در نیت، توجه به منافع دیگران حتی خلاف منافع خود، درستی در گفتار به معنای ارائه اطلاعات صحیح، و راستی در کردار است. در تعریف فوق سه عنصر اصلی وجود دارد که به‌صورت هم‌زمان یا جداگانه می‌تواند مطرح شود: ۱) صداقت، ۲) کارایی، و ۳) دگرخواهی. رابرت پاتنام^۱ اعتماد اجتماعی را مهم‌ترین مؤلفه سرمایه اجتماعی تعریف می‌کند. از نظر وی، اعتماد همکاری را تسهیل می‌کند و هرچه سطح اعتماد در جامعه‌ای افزایش پیدا کند احتمال همکاری بیشتر می‌شود (میزتال^۲، ۱۹۹۶، ۱۱). از سوی دیگر، یکی از برجسته‌ترین کارکردهای سرمایه اجتماعی عبارت است از جامعه‌پذیری سیاسی شهروندان به معنای آموزش نقش‌های سیاسی، نگرش‌ها، ارزش‌ها و باورهای سیاسی و اجتماعی، و اخلاق مدنی و رفتار دموکراتیک برای ایفای نقش شهروندی و تعامل با حکومت.

مفهوم اعتماد را می‌توان در سه سطح اعتماد فردی، اجتماعی، و نهادی تبیین کرد که در این مقاله شاخص اصلی ما در بحث از سرمایه اجتماعی و ارتباط آن با جامعه‌پذیری سیاسی مفهوم اعتماد نهادی خواهد بود. توضیح آنکه سال‌هاست اعتماد نهادی یا همان اعتماد سیاسی به‌مثابه شاخص عمده سرمایه اجتماعی، در منابع علوم سیاسی و جامعه‌شناسی یکی از مفاهیم اساسی در انواع نظریه‌پردازی‌ها بوده است. ارتباط نزدیکی که این مفهوم با مفاهیم پایه‌ای در علم سیاست مثل مشارکت سیاسی، فرهنگ سیاسی، کارآمدی سیاسی، و نیز سرمایه اجتماعی داشته سبب شده این موضوع در کانون توجه بسیاری از پژوهش‌ها قرار گیرد، زیرا بی‌اعتمادی به نهادهای دولتی عوارض گوناگونی را برای هر کشور دارد که می‌توان به کاهش مشارکت سیاسی، نادیده‌گرفتن قوانین کشور، فرار

مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی

۲

دوره ۱۱، شماره ۲
بهار ۱۳۹۸
پیاپی ۴۲

1. Robert Putnam

2. Misztal

از مالیات، عدم پشتیبانی از دولت در شرایط بحرانی، و به طور کلی عدم موفقیت در اجرای فرایند جامعه‌پذیری سیاسی اشاره کرد (سیدامامی و منتظری مقدم، ۱۳۹۱، ۱۹۱).

اعتماد نهادی به مثابه نقطه‌کانونی مفهوم سرمایه اجتماعی الفبای شکل‌گیری گروه‌ها، سازمان‌ها، و شبکه‌هایی است که به دوام و بقای نهادهای یک جامعه، اعم از دولتی و غیردولتی، منجر می‌شوند. جوامع برخوردار از اعتماد نهادی جوامع مشارکت‌جو، آگاه و مسئولیت‌پذیر هستند. از طرف دیگر، جوامعی که در آن‌ها کم‌اعتمادی یا بی‌اعتمادی رواج دارد، قادر به ایجاد نهادهای مورد نیاز و پیچیده نیستند و این امر هزینه‌های گزافی را برای آن‌ها به همراه دارد (بوستانی، ۱۳۸۴، ۷۲).

اعتماد نهادی در این مقاله به معنای احساس اطمینانی است که شهروندان نسبت به نهادهای دولتی دارند و توصیف وضعیتی است که در آن افراد جامعه فکر می‌کنند این نهادها حتی در نبود نظارت‌های مداوم آنچه را که درست است انجام خواهند داد (سیدامامی و منتظری مقدم، ۱۳۹۱، ۱۹۴). مسئله این مقاله اندازه‌گیری وزن اعتماد نهادی (به مثابه جزء اصلی تشکیل‌دهنده مفهوم سرمایه اجتماعی) در تعیین میزان موفقیت فرایند جامعه‌پذیری سیاسی از بعد نظری و همچنین بعد عملی یعنی با مطالعه موردی دانشجویان مقطع کارشناسی دانشگاه‌های دولتی شهر تهران است.

۲. پیشینه تحقیق

متأخرترین اثر قابل توجهی که در خصوص موضوع این نوشتار مورد مطالعه قرار گرفته و در این بخش به آن اشاره می‌شود کتاب جستارهایی در سرمایه اجتماعی در ایران به کوشش ریحانه جوادی است که از سوی انتشارات پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات منتشر شده است. این کتاب مجموعه جستارهایی تحلیلی به قلم صاحب‌نظران علوم اجتماعی است که با توجه به چارچوب مفهومی طرح سرمایه اجتماعی و داده‌های پیمایش ملی سرمایه اجتماعی که توسط شورای اجتماعی کشور به مثابه عالی‌ترین نهاد اجتماعی کشور در سال ۱۳۹۳ صورت پذیرفت، ابعاد گوناگون سرمایه اجتماعی در ایران از جمله در حوزه اعتماد نهادی، مؤلفه‌های جامعه‌پذیری سیاسی، و ... را ارزیابی کرده‌اند (جوادی، ۱۳۹۶، ۱۶-۱۲).

همچنین، از دیگر آثاری که تاکنون در زمینه موضوع مورد بحث تألیف شده است می‌توان به مقاله «بررسی تعاریف، مفاهیم و چگونگی ایجاد سرمایه اجتماعی (با تأکید بر اعتماد اجتماعی)» اشاره کرد که در آن رابطه اعتماد اجتماعی با مشارکت و احساس امنیت بررسی شده است (درانی و رشیدی، ۱۳۸۷، ۳). مقاله «دولت و سرمایه اجتماعی» نمونه دیگری است که در آن اهمیت سرمایه اجتماعی در حکمرانی خوب و آسیب‌پذیری آن در برابر رفتار و اقدامات دولت مورد بحث قرار گرفته است (خضری، ۱۳۸۵، ۳۳). آخرین مورد، مقاله «سرمایه اجتماعی و جامعه‌پذیری سیاسی» است که در آن نسبت بین این دو متغیر در بین دانش‌آموزان مورد توجه قرار گرفته است (رفیع، ۱۳۸۷، ۳).

با توجه به آنچه گذشت پرسش اصلی این است که نقش سرمایه اجتماعی و مهم‌ترین شاخص آن، یعنی اعتماد نهادی بر فرایند جامعه‌پذیری سیاسی دانشجویان مقطع کارشناسی دانشگاه‌های دولتی شهر تهران چیست؟ فرضیه این مقاله این است که جامعه‌پذیری سیاسی در روند اجرا و اثربخشی از سرمایه اجتماعی و به‌ویژه اعتماد نهادی به‌مثابه یکی از شاخص‌های اصلی‌اش تأثیرپذیری زیادی دارد. روش تحقیق مورد استفاده در این مقاله روش کمی و شیوه پیمایش است و از ابزار پرسشنامه در گردآوری اطلاعات بهره برده شده است. جامعه آماری این پژوهش دانشجویان مقطع کارشناسی دانشگاه‌های علامه طباطبائی، تهران، شهید بهشتی، خوارزمی، صنعتی شریف، خواجه‌نصیرالدین طوسی، امیرکبیر، علم و صنعت، و الزهرا است که از عدد به‌دست‌آمده یکصد هزار تن، حجم نمونه‌ای ۴۰۵ عددی را به‌دست می‌دهد.

۳. روش تحقیق

مبنای نظری این مقاله، نظریه رابرت پاتنام در خصوص مفهوم و کاربردهای سرمایه اجتماعی است. اولین توصیه‌های پاتنام به بحث‌های سرمایه اجتماعی از اواخر مطالعات وی در طرح دولت محلی در ایتالیا آغاز شد. او با به‌کارگیری مفهوم سرمایه اجتماعی می‌خواست تفاوت‌های موجود در التزام شهروندی را با وضوح بیشتری به نمایش درآورد. پاتنام ابتدا به ارائه بحث‌های مفصل شواهد خود در مورد عملکرد نهادهای نسبی و سطوح

التزام شهروندی پرداخت و سپس تعریف خود را از سرمایه اجتماعی ارائه کرد: سرمایه اجتماعی به مشخصات تشکیلات اجتماعی اشاره می‌کند؛ مشخصاتی چون اعتماد، هنجارها، و شبکه‌ها که می‌توانند با تسریع فعالیت‌های هماهنگ کارایی جامعه را بهبود بخشند. البته تعریف سرمایه اجتماعی توسط پاتنام بعدها کمی تغییر کرد (۱۹۹۳، ۱۲). پاتنام در سال ۱۹۹۶ در تعریف سرمایه اجتماعی می‌گوید: «منظور من از سرمایه اجتماعی مشخصات زندگی اجتماعی یعنی شبکه‌ها، هنجارها، و اعتماد است که سبب می‌شود شرکت‌کنندگان در فعالیت مشترک کارتری برای تعقیب اهداف مشترک خود وارد شوند. سه عنصر اصلی اولیه از سال ۱۹۹۳ تغییری نیافته‌اند اما عنصر جدید ارائه شده "شرکت‌کنندگان" است که در واقع به جای جامعه از منافع سرمایه اجتماعی سود می‌جوید». پس از این، پاتنام در اثر معروف خود می‌گوید: «هسته اصلی سرمایه اجتماعی همان شبکه‌های با ارزش است و ارتباطات اجتماعی بر کارایی افراد و گروه‌ها تأثیرگذار است» (۱۳۸۰، ۱۷).

مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی

۵

اعتماد نهادی،
دانشگاه‌های دولتی و...

۴. سرمایه اجتماعی و عناصر آن

شماری از مورد استنادترین تعاریف سرمایه اجتماعی عبارت‌اند از: (۱) شبکه‌ها، انجمن‌ها، و مؤسساتی که با هنجارهای مشترک و روابط متکی بر اعتماد شکل می‌گیرند و همکاری را تسهیل می‌کنند. (۲) روابط دوجانبه، تعاملات، و شبکه‌هایی که در میان گروه‌های انسانی پدیدار می‌گردند و سطح اعتمادی که در میان گروه و جماعتی خاص به‌عنوان پیامد تعهدات و هنجارهایی پیوسته با ساختار اجتماعی یافت می‌شود (الوانی و سیدتقوی، ۱۳۸۱، ۲). (۳) از دیدگاه وینتر^۱ (۲۰۰۰، ۴۱)، سرمایه اجتماعی منافع دوجانبه روابط اجتماعی است که به‌وسیله هنجارها، اعتماد، و تعامل متقابل ایجاد می‌شود. به این ترتیب، عناصر سرمایه اجتماعی عبارت‌اند از:

(۱) شبکه‌ها: یک شبکه اجتماعی، شبکه‌ای به‌هم‌پیوسته از افرادی است که معمولاً از یک ویژگی عام برخوردارند. مثلاً ممکن است در یک شغل مشابه مشغول به کار بوده یا

1. Winter

حتی مذهب مشترک داشته باشند (نصیری، ۱۳۸۷، ۱۴). پاتنام دو ویژگی شبکه‌ها را در تولید سرمایه اجتماعی مؤثر می‌داند:

الف) ساخت شبکه: شبکه‌هایی که هنجارهای محکمی از همیاری تعمیم‌یافته را رواج دهند و موجب تقویت اعتماد و تسهیل همکاری شوند و بدین طریق سرمایه اجتماعی تولید کنند.

ب) فشردگی شبکه: هرچه تعداد شبکه‌ها و فشردگی آن‌ها بیشتر باشد احتمال بیشتری وجود دارد که شهروندان بتوانند در جهت منافع متقابل همکاری کنند (۱۳۸۰، ۳۰۲-۲۵۷).

۲) هنجارها: هنجارها همان برداشت‌ها و قواعد و رسوم غیررسمی مشترکی هستند که رفتارهای معینی را در اوضاع مختلف تجویز، ممنوع، یا تعدیل می‌کنند. هنجارهایی از قبیل صداقت و قانون‌گرایی از ابعاد مهم سرمایه اجتماعی به‌شمار می‌روند (الوانی و سید تقوی، ۱۳۸۱، ۶۲). پاتنام از دو نوع هنجار همیاری متوازن و همیاری تعمیم‌یافته سخن می‌گوید. وی که همیاری تعمیم‌یافته را ملاک سرمایه اجتماعی و مولدترین جزء آن می‌داند آن را چنین تعریف می‌کند: «همیاری تعمیم‌یافته مربوط به زمانی است که کسی کاری را برای دیگری انجام دهد بی‌آنکه انتظار پاسخ فوری داشته باشد و حتی شاید بی‌آنکه وی را بشناسد با این اطمینان که در زمان دیگری پاسخ او را خواهد داد» (دارا، ۱۳۸۹، ۴).

۳) مشارکت اجتماعی: مفهوم مشارکت قدمتی به درازای تاریخ زندگی اجتماعی بشر دارد که در طول حیات طولانی خود روند تکامل و دگرگونی را پشت سر گذاشته و به اقتضای شرایط زمانی و مکانی خود تعاریف مختلفی به خود دیده است (فیروزآبادی، ۱۳۸۴، ۷۷). نظر و عمل مشارکت در بطن هر جامعه و در مفاهیمی چون دلبستگی، اتحاد، همکاری، انجمن، و مانند آن‌ها نهفته است و از قدیم شالوده‌پیدایش اجتماعی-انسان‌شناختی نوع بشر تلقی شده است. یونسکو^۱ نیز مشارکت را فرایندی برای خودآموزی اجتماعی و مدنی، حق بشر و پیش شرط توسعه می‌داند و معتقد است توسعه باید از مردم و از آنچه می‌خواهند و از آنچه می‌اندیشند و باور دارند آغاز شود (اکبری، ۱۳۸۳، ۳۰-۲۸).

۵. اعتماد نهادی

اعتماد نهادی حالت انتزاعی اعتماد به نهادها و سازمان‌هاست؛ نهادها و سازمان‌هایی نظیر مدرسه، ارتش، دانشگاه، دادگاه، و مانند آن. در نظریه‌های نهادی مطرح می‌شود که اعتماد شهروندان به هر نهاد نتیجه عملکرد مناسب آن نهاد است. اعتماد به یک نهاد پایه‌ای کاملاً عقلایی دارد که به ارزیابی شهروندان از عملکرد آن نهاد مربوط می‌شود. نهادهایی که عملکرد رضایت‌بخشی داشته باشند یا چنین برداشتی را نسبت به خود بیافرینند مورد اعتماد مردم قرار خواهند گرفت و بالعکس (سیدامامی و منتظری‌مقدم، ۱۳۹۱، ۱۹۹). همچنین نوعی از اعتماد به نهادها وجود دارد که اعتماد رویه‌ای نامیده می‌شود؛ یعنی اعتمادی که در اعمال یا رویه‌ها نهادی شده و بر این مبناست که اگر از این رویه‌ها پیروی شود بهترین نتایج حاصل خواهد شد؛ مانند اعتماد به شیوه‌های مردم‌سالارانه (انتخابات، نمایندگی، اکثریت آراء، ...) به عنوان بهترین شیوه برای تأمین منافع بزرگ‌ترین بخش از جمعیت و کسب مستدل‌ترین توافق‌ها در میان منافع متعارض یا اعتماد به درستی فرایندهای قانونی (شارع‌پور، رازقی، و غلام‌زاده، ۱۳۹۰، ۶۵). البته بی‌اعتمادی نیز ممکن است معطوف به چنین رویه‌هایی شود؛ مانند واگذاری امتیازات دولتی به مؤسسات صنعتی که متضمن بی‌اعتمادی است، زیرا بروز فساد مالی را تسهیل می‌کند (زتومکا^۱، ۱۳۸۶، ۸۳). گیدنز^۲ (۱۳۸۰، ۷۷) نیز اعتماد را به دو گونه تقسیم می‌کند: ۱) اعتماد میان افراد، و ۲) اعتماد به نهادها (نظام‌های انتزاعی). در اعتماد نهادی نیازی به رویارویی با مسئولان نظام‌ها وجود ندارد. اما وی این را در نظر می‌گیرد که در بسیاری از موارد، کنشگران غیرمتخصص با مسئولان نظام‌ها روبه‌رو می‌شوند. او این رویارویی‌ها را نقاط دسترسی می‌نامد. زتومکا (۱۳۸۶، ۹۰) برخلاف گیدنز معتقد است اعتماد تنها در میان انسان‌ها می‌تواند وجود داشته باشد و این امکان در بین پدیده‌های طبیعی وجود ندارد و اگر اعتماد را به آن موضوعات نیز تعمیم بدهیم در حقیقت به آفریده‌های انسانی اعتماد کرده‌ایم و به صورت غیرمستقیم به طراحان، سازندگان، و افرادی که در این زمینه‌ها مهارت دارند اعتماد کرده‌ایم. در نظر او، اعتماد به نهادها و سازمان‌ها از انتزاعی‌ترین اعتمادهاست (زتومکا، ۱۳۸۶، ۹۰).

1. Zetomka
2. Giddens

اوفه^۱ نیز کارکرد سازنده نهادها را توانایی آنها برای شکل بخشیدن به گرایش‌ها و آگاهی دادن از گرایش‌های رفتاری می‌داند. از نظر او، کارکرد سازنده یک نهاد در صورتی تحقق می‌یابد که مردمی که در این نهادها یا تحت کنترل آنها زندگی می‌کنند با اندیشه‌های هنجارآفرینی که در آنها تجسم یافته‌است از نظر شناختی آشنا شوند و از آنها اشباع گردند (اوفه، ۱۳۸۴، ۷۰-۶۳). نهادها اگر به خوبی طراحی شوند می‌توانند زمینه‌ساز اعتماد اجتماعی باشند؛ یعنی اعتماد به افرادی که هرگز با آنها تماس نداشته و هیچ پیوند اجتماعی مشترکی با آنها نداریم. نهادها نقاط مرجع و ارزش‌های هنجارآفرینی را فراهم می‌کنند که می‌توان برای توجیه و معنادار کردن مجموعه قوانین آن نهاد به آنها تکیه کرد و از این‌رو، به ما اجازه می‌دهند به دست‌اندرکاران آنها اعتماد کنیم. همه نهادها از کارکرد پل‌زدن میان غریبه‌ها و ایجاد اعتماد اجتماعی برخوردار نیستند، بلکه فقط نهادهایی که برای دیگران به اندازه کافی معنادار، معقول، و قانع‌کننده‌اند می‌توانند گرایش‌ها و پایبندی‌های همگرا ایجاد کنند.

معنادار بودن نهادها به معنای شناختن و معتبر دانستن ارزش‌ها و شکل زندگی موجود در یک نهاد و استنتاج این فرض است که این اندیشه برای تعدادی کافی از مردم آنقدر معنادار است که آنها را به حمایت مستمر از آن نهاد و رعایت قوانین آن وادار کند. در مجموع، نهادها به دو صورت اعتماد را در میان غریبه‌ها ایجاد می‌کنند. نخست، به دلیل اعتبار اخلاقی و تأثیر سازنده آنها بر دیگران آنها را به اطاعت ترغیب می‌کنند. دوم، به دلیل حقوق اجتماعی حمایتی که فراهم می‌کنند می‌توانند خطرات ناشی از اعتماد به غریبه‌ها را محدود کنند (شارع‌پور، رازقی، و غلام‌زاده، ۱۳۹۰، ۶۸).

۶. تبیین مفهوم جامعه‌پذیری و جامعه‌پذیری سیاسی

۶.۱. جامعه‌پذیری

سابقه تاریخی اصطلاح جامعه‌پذیری به سال ۱۸۲۸ می‌رسد. ولی در ایالات متحده آمریکا نخستین بار این واژه در حدود سال ۱۸۹۵ توسط جورج زیمل^۲ به کار گرفته شد.

1. Offe

2. Georg Simmel

بعدها گیدنز و ارنست برجیس^۱ به آن وسعت بیشتری دادند. با انتشار دو مقاله در ژوئیه ۱۹۳۸، در مجله امریکایی جامعه‌شناسی این اصطلاح در جامعه‌شناسی رواج چشمگیری یافت (هرمز، ۱۳۷۶، ۹). شاید ساده‌ترین و مختصرترین تعریف جامعه‌پذیری این باشد که جامعه‌پذیری عبارت است از سازش و انطباق رفتار فرد با شرایط و پدیده‌های متنوع جامعه. از منظری دیگر، جامعه‌پذیری به مرحله‌ای گفته می‌شود که شخص خصوصیات مناسب مورد نیاز خود را برای عضویت در جامعه به دست می‌آورد و مهم‌ترین دستاورد این فرایند شناخت از خود به‌عنوان یک موجود استوار اجتماعی است که به‌وسیلهٔ هنجارها، نقش‌ها، و روابط با دیگران هدایت می‌شود (باتامور، ۱۳۷۸، ۵۱).

در جامعه‌شناسی این مفهوم به فرایندی اطلاق می‌شود که به‌موجب آن افراد ویژگی‌هایی که لازمهٔ عضویت آن‌ها در جامعه است را کسب می‌کنند. چهار رویکرد متفاوت نسبت به جامعه‌پذیری عبارت است از: (۱) جامعه‌پذیری به‌مثابهٔ نوعی از تعلیم و تربیت؛ (۲) جامعه‌پذیری به‌مثابهٔ روند انتقال فرهنگ و الگوهای فرهنگی که این رویکرد بیشتر به دیدگاه انسان‌شناسان نزدیک است؛ (۳) جامعه‌پذیری به‌مثابهٔ کارکرد جامعه برای حفظ خویش؛ (۴) جامعه‌پذیری به‌مثابهٔ روند تکوین شخصیت و ایفای نقش اجتماعی که این رویکرد به حوزهٔ روان‌شناسی نزدیک‌تر است. همان‌طور که از این تعاریف برمی‌آید آنچه به حوزهٔ جامعه‌پذیری سیاسی نزدیک است رویکرد سوم است که جامعه‌پذیری را به‌عنوان کارکرد جامعه برای حفظ خویش قلمداد می‌کند (تنهایی، ۱۳۷۹، ۴۷۴).

۶-۲. جامعه‌پذیری سیاسی

جامعه‌پذیری سیاسی روندی آموزشی است که به انتقال هنجارها و رفتارهای پذیرفتنی نظام سیاسی مستقر از نسلی به نسل دیگر کمک می‌کند و هدف از آن تربیت یا پرورش افراد به‌صورتی است که اعضای کارآمد جامعهٔ سیاسی باشند (عالم، ۱۳۸۳، ۱۱۷). در برخی آثار، ریشه‌های توجه به جامعه‌پذیری سیاسی به افکار افلاطون^۲ بازمی‌گردد. او متوجه اهمیت تربیت کودک در مدینهٔ فاضله و نیز جامعهٔ یونان باستان بود. در دوران

1. Ernest Burgess

2. Plato

معاصر، توجه بسیاری از دانشمندان معطوف به این موضوع شده است که از زمرة آنها می‌توان به مریام^۱ اشاره کرد که تلاش کرد تا کیفیت شکل‌گیری فرایند جامعه‌پذیری سیاسی را در بسیاری از دولت‌های اروپایی در خلال قرن بیستم مورد مطالعه قرار دهد. علاوه بر این نظریات، جامعه‌شناسانی چون وبر^۲، مارکس^۳، و پارسونز^۴ دارای سهمی ویژه در زمینه مطالعه جامعه‌پذیری اجتماعی و سیاسی است (مقدم‌فر، ۱۳۸۸، ۱۱). آنچه بیش از همه مفهوم جامعه‌پذیری سیاسی را رسمیت تام بخشید و آن را به صورت ابزار تئوریک در توجیه و توضیح تفاوت میان نظام‌های سیاسی درآورد انتشار کتابی با عنوان جامعه‌پذیری سیاسی در سال ۱۹۶۹ بود که توسط دو دانشمند مشهور امریکایی به نام‌های ریچارد داوسون^۵ و کنت پرویت^۶ تألیف شد (هرمز، ۱۳۷۶، ۱۰-۷).

شماری از مورد استنادترین تعاریف جامعه‌پذیری سیاسی را می‌توان نام برد: (۱) از دیدگاه راش^۷ (۱۳۷۷)، جامعه‌پذیری سیاسی فرایندی است که طی آن افراد در جامعه معین با نظام سیاسی آشنا می‌شوند و ادراک و واکنش‌های آنها نسبت به پدیده‌های سیاسی شکل می‌گیرد (صبوری، ۱۳۸۱، ۲۴۱). (۲) آلموند، پاول و مونت^۸ (۱۳۷۶) معتقدند جامعه‌پذیری سیاسی روند حفظ یا دگرگونی فرهنگ‌های سیاسی است. بنا به این روند افراد وارد فرهنگ سیاسی می‌شوند و سمت‌گیری‌های آنها نسبت به هدف‌های سیاسی شکل می‌گیرد (عالم، ۱۳۸۳، ۱۱۸). (۳) جامعه‌پذیری سیاسی روند آموزش و پرورشی است که در جست‌وجوی تلقین ارزش، هنجارها، و سمت‌گیری‌ها در ذهن‌های افراد است به طوری که آنها به نظام سیاسی خود اعتماد کنند. (۴) در جامعه‌پذیری سیاسی روی فرهنگ سیاسی افراد جامعه کار می‌شود و سه کارویژه در این زمینه انجام می‌شود که عبارت‌اند از: (۱) حفظ و نگهداری فرهنگ سیاسی، (۲) تغییر و تحول در آن و نیز (۳) پایه‌گذاری یک فرهنگ سیاسی نوین (هرمز، ۱۳۷۶، ۴۶-۴۵).

1. Merriam
2. Weber
3. Marx
4. Parsons
5. Richard E. Dawson
6. Kenneth Prewitt
7. Rash
8. Almond, Powell & Mundt

۷. کارکردها و روش های جامعه‌پذیری سیاسی

در بحث از کارکردهای جامعه‌پذیری سیاسی به طور خلاصه می‌توان به این موارد اشاره کرد: (۱) از نظر يك حکومت می‌توان جامعه‌پذیری سیاسی مؤثر را به‌مثابهٔ جانشینی برای اجبار به‌عنوان ابزار حفظ روابط قدرت طبقهٔ حاکم به کار برد. (۲) جامعه‌پذیری سیاسی مؤثر را می‌توان به‌مثابهٔ ابزار بسیج توده‌ها برای تأمین هدف‌های خاص طبقهٔ حاکم به کار برد که در غیراین صورت تأمین آن دشوار است. (۳) سومین کارویژهٔ جامعه‌پذیری سیاسی این است که علاوه بر اعتقاد به حفظ روابط طبقاتی خاص، خود‌بازتولیدی از این روابط است و در راه تثبیت و تحکیم آن می‌کوشد. تقسیم‌بندی دیگری که جامعه‌شناسان دربارهٔ جامعه‌پذیری به طور عام و جامعه‌پذیری سیاسی به طور خاص صورت داده‌اند مربوط به روش های جامعه‌پذیری می‌شود. منظور از روش جامعه‌پذیری راهی است که ساختارهای موجود، عمل جامعه‌پذیری را انجام می‌دهند. محققان به طور معمول دو روش آشکار و پنهان را در روش های جامعه‌پذیری مورد بررسی قرار می‌دهند. منظور از جامعه‌پذیری سیاسی آشکار روشی است که در آن ارزش‌ها و احساسات معینی از نظام سیاسی به طور مستقیم و واضح در ذهن افراد قرار داده می‌شود. در این روش برای انتقال ارزش‌ها ارتباط آشکاری میان ساختار سیاسی و افراد وجود دارد.

۸. نهادهای جامعه‌پذیری سیاسی

(۱) خانواده: اولین آشنایی با مفاهیم، موضوعات، و جریان‌های سیاسی از طریق خانواده صورت می‌گیرد. همچنین، هستهٔ اولیهٔ جامعهٔ مرتبط‌کنندهٔ فرد و جامعه و نیز محل استقرار، سکون و آرامش افراد، خانواده است. کودکان و نوجوانان به طور طبیعی تحت تأثیر و وابسته به والدین‌اند (منصوری، ۱۳۸۶، ۱۲۱).

(۲) نهادهای آموزشی: لوسین پای^۱ (۱۹۶۶)، در سه مرحله فرایند جامعه‌پذیری سیاسی را برای نسل دانش‌پذیر بیان می‌کند: الف) جامعه‌پذیری اولیه: در این مرحله دانش‌پذیر با فرهنگ حاکم بر جامعه آشنا می‌شود و از طریق برنامه‌ریزی درسی رسمی و غیررسمی می‌آموزد چگونه می‌تواند عضو جامعه‌ای شود که ساختار فرهنگی و سیاسی خاصی بر آن

1. Lucian Pye

حاکم است. ب) جامعه‌پذیری سیاسی: در طی استمرار تعامل فرد با سازمان‌های ذی‌ربط نهاد آموزش به فراگیری و شناخت سیاسی روی آورده و نحوه فهم حوادث سیاسی و قضاوت در مورد آن‌ها را کسب می‌کند. ج) فرایند گمارش سیاسی: هنگامی که فرد به یک شهروند مشارکت‌کننده فعال تبدیل می‌شود (P).

۳) گروه‌های همسالان: که به گروه‌هایی اطلاق می‌شود که اعضای آن به‌طور نسبی از موقعیت اجتماعی کم‌و بیش مشابهی برخوردارند و با یکدیگر پیوندهای نزدیک دارند. کودکان همبازی، دوستان، همکاران، و گروه‌هایی که از جوانان محله تشکیل می‌شود همه جزء گروه‌های همسالان به‌شمار می‌آیند (هرمز، ۱۳۷۶، ۱۲۳). زمانی که خانواده وظیفه انتقال گرایش‌ها و اطلاعات اساسی سیاسی را به کودکان انجام داد و چنین ارزش‌هایی را در آن‌ها مستقر کرد اهمیت نقش جامعه‌پذیری سیاسی خانواده به تدریج کاهش می‌یابد و تأثیر گروه‌های همسالان رو به افزایش می‌گذارد (قنادان و دیگران، ۱۳۸۴، ۹۶).

۴) محیط کار: کودکی که در محیط خانوادگی دموکراتیک بزرگ شده باشد، اگر رفتار کارفرما با او غیر انسانی باشد به آن رفتار واکنش نشان خواهد داد. مشارکت در روند چانه‌زنی جمعی یا شرکت در اعتصاب تجربه جامعه‌پذیرکننده قدرتمندی را به کارگر و کارفرما ارائه می‌دهد (محمد عبدالرحمن، ۱۳۸۸، ۲).

۵) رسانه‌های جمعی: رسانه‌های جمعی در ایجاد یکپارچگی و هماهنگی نظریات افراد نسبت به نظام سیاسی می‌توانند با اهمیت باشند و بنابراین «نقشه‌شناسایی» اصلی افراد را شکل دهند. در همه کشورهای دارای تکنولوژی ارتباطات جمعی، رسانه‌ها در شکل دادن به سمت‌گیری‌های اصلی و نیز افکار خاص مردم نقش مستقیم دارند. لوسین پای تأکید می‌کند که رسانه‌های جمعی مناسب‌ترین روش موجود برای جامعه‌پذیری بوده و عامل قاطع نوسازی به‌شمار می‌روند.

۶) حکومت و کارگزاری‌های حزبی: ارتباط مستقیم رسمی یا غیررسمی با نخبگان نظام سیاسی نیروی پرتوانی به وجود می‌آورد که یکی از مهم‌ترین عامل‌های جامعه‌پذیری سیاسی را شکل می‌دهد. احزاب سیاسی با تبلیغات سیاسی، مبارزه و فعالیت انتخاباتی، ارائه نظریات سیاسی به صورت نوشته یا شفاهی و مشخص، و متراکم کردن منافع سیاسی نقش عامل مستقیم جامعه‌پذیری سیاسی را بازی می‌کنند (عالم، ۱۳۸۳، ۱۲۳-۱۲۲).

۹. اعتماد نهادی و جامعه‌پذیری سیاسی

جریان اصلی فرایند جامعه‌پذیری سیاسی در هر کشور به واسطهٔ نهادهای سیاسی و غیرسیاسی که توسط دولت به‌مثابهٔ کارگزار اصلی نظام سیاسی آن کشور برپا شده است شکل می‌گیرد. از این‌رو، به هر میزان که سطح اعتماد مردم به آن نهادها به‌عنوان نقطهٔ کانونی مفهوم سرمایهٔ اجتماعی افزایش پیدا کند احتمال تأثیر و تحقق اهداف مد نظر در جامعه‌پذیری سیاسی بیشتر می‌شود. اعتماد نهادی اجتماعی و فرهنگی است که ریشه در زمینه‌ها و تجارب تاریخی یک جامعه دارد. زمانی که در یک جامعه، فرهنگ اعتماد به‌طور کلی و اعتماد به نهادهای رسمی و غیررسمی ظهور می‌یابد و در نظام هنجاری جامعه ریشه می‌دواند به عاملی توانمند تبدیل می‌شود که آثار و کارکردهای زیادی را در سطوح مختلف از خود برجای می‌گذارد.

مهم‌ترین عاملی که اساس ایجاد زمینه‌های لازم در پیشبرد جامعه‌پذیری سیاسی به‌منظور تسهیل فرایند مشارکتی مردم در نظام به شمار می‌رود اعتماد متقابل مردم و نظام است. قبل از اینکه یک نظام بخواهد هر عملی در این خصوص در جامعه انجام دهد بایستی میزان و درجهٔ اعتماد سطح جامعه و دولت را افزایش دهد؛ چرا که در فضای نامطمئن و بی‌اعتماد هرگونه عملی امکان نتیجهٔ عکس دارد و تمایل مشارکت و دخالت مردم در پویای سیاسی درون نظام بسیار کم خواهد بود. اطلاع و آگاهی از خواست‌ها و تقاضاهای مردم نظام را در ایجاد حالت تعادل در اقتصاد و سیاست یاری می‌کند و با جلوگیری از بروز تبعیض و ایجاد اعتماد متقابل بستر لازم برای پیشبرد جامعه‌پذیری سیاسی را تسهیل و مشروعیت نظام را حفظ و ارتقا می‌بخشد (نصوحیان، ۱۳۸۷، ۱۷۲-۱۷۰).

تولید و حفظ اعتماد از دغدغه‌های اصلی نظام سیاسی هر کشور است؛ چرا که در جهان پرتلاطم امروز اعتماد در حکم اکسیری است برای پیشرفت، توسعه، و بالندگی آن کشور. اعتماد به‌ویژه در صورت نهادی آن، برآمده از عملکرد، اقتدار، و تعاملات هر نهاد است. دولت از طریق بسترسازی برای اعتمادسازی و افزایش سطح اعتماد نهادی به‌مثابهٔ شاخص اصلی سرمایهٔ اجتماعی در این مقاله موجب تسهیل فرایند جامعه‌پذیری سیاسی می‌شود. از این‌رو، دولت باید بسترهای لازم برای تحریک و تشویق افراد جامعه به همکاری و اقدامات جمعی «با» و «در» راستای فعالیت‌ها و سیاست‌های نهادهای دولتی را فراهم

آورد و به این ترتیب به افزایش سطح سرمایه اجتماعی خود در اجرای جامعه‌پذیری سیاسی اقدام کند. تحقق این هدف می‌تواند در سه سطح اعتمادسازی اجتماعی، فردی، و نهادی انجام پذیرد. در اعتمادسازی اجتماعی دولت از طریق سیاست‌هایی چون تدارک بهداشت و آموزش همگانی، بیمه‌های بیکاری و نظام تأمین اجتماعی فراگیر، ظرفیت اعضای جامعه برای توسعه روابط مبتنی بر اعتماد را افزایش می‌دهد. اعتماد میان مردم و دولتمردان و نخبگان سیاسی به درستی موجب توسعه سیاسی می‌شود. در اعتمادسازی فردی دولت باید بتواند کردن و حمایت از افراد به‌ویژه فقیران، معلولین، و سایر اقشار آسیب‌پذیر جامعه انگیزه لازم را برای افزایش سطح مشارکت آن‌ها در کنش‌های جمعی که مد نظر دولت و نهادهای دولتی است فراهم آورد. فقر اقتصادی و آموزشی و آسیب‌پذیری در برابر مخاطرات اجتماعی آمادگی بالفعل و بالقوه افراد برای پذیرش سیاست‌ها و همکاری با نهادهای گوناگون دولتی را کاهش می‌دهد.

در اعتمادسازی نهادی دولت باید از طریق کارآمدسازی محیط نهادی خود ورود به تعاملات مبتنی بر همکاری و همیاری را برای اعضای جامعه معنادار سازد. از این رو، تدارک ابزارهای لازم به‌منظور تعریف شفاف حقوق شهروندی و جهت‌دهی نهادهای مختلف دولتی در راستای تحقق این حقوق از اهمیت اساسی برخوردار است. اصولاً نهادها قواعد بازی برای تعامل اعضای جامعه با یکدیگرند. زمانی که قواعد بازی تعریف نشده، غیرشفاف، غیرقابل اجرا، یا جانب‌دارانه باشد، تمایل به پذیرش سیاست‌ها و راهبردهای ارائه‌شده از سوی نهادهای دولتی کاهش می‌یابد. به بیان دیگر، قابل اعتماد بودن و اعتمادکردن نه ویژگی ذاتی افراد جامعه، که جنبه‌ای از ساختار نهادی است که افراد آن را باور و در چارچوب آن اقدام می‌کنند. از این رو، اگر ساختار نهادی دولت اعتمادپذیری و حفظ قول و قرارها را برای اعضای جامعه سودمند نسازد تمایل آن‌ها به عرضه این هنجارها کاهش خواهد یافت. در واقع، بخش زیادی از رفتارهای افراد در واکنش به این ساختار و قواعد و کارکردهای حاکم بر آن شکل می‌گیرند و نقش سرمایه اجتماعی و شاخص اصلی آن یعنی اعتماد و اعتماد نهادی در اثربخشی جامعه‌پذیری سیاسی غیرقابل انکار است (خضری، ۱۳۸۵، ۴۲).

اعتمادسازی برای تولید سرمایه اجتماعی به این مفهوم است که دولت باید محیط اجتماعی اعتمادزایی را تدارک ببیند که نه فقط اعتماد اعضای جامعه به اقدامات و سیاست‌هایش را فراهم آورد، که مشارکت در اداره جامعه و همکاری با نهادهای دولتی را برای آن‌ها معنادار کند. از این رو، ثبات در رفتار و سیاست‌های دولت، تمرکززدایی از قدرت، شفافیت و پاسخ‌گویی، تساهل در روند ساخت و پویایی جامعه مدنی، و ایجاد فضای لازم به منظور فعالیت بازار و اقتصاد غیردولتی از اهمیت فراوانی برخوردار است. در واقع، دولت باید نسبت به طراحی یک ساختار نهادی مشارکت‌جویانه اقدام و مشارکت‌کنندگان را به مثابه تولیدکنندگان سرمایه اجتماعی مورد نیاز خود برای پیشبرد فرایند جامعه‌پذیری سیاسی در نظر گیرد. بی‌اعتمادی بر روی کارکرد کانال‌های ارتباطی مابین نظام سیاسی و مردم (از جمله احزاب و رسانه‌ها) نیز تأثیر می‌گذارد. به این صورت که وقتی کانال‌های ارتباطی ایجاد شده، تقاضا و درخواست‌های مردم را به نظام سیاسی نرسانند نوعی بی‌اعتمادی نسبت به این کانال‌ها ایجاد می‌شود (نصوحیان، ۱۳۸۷، ۱۷۳).

از سوی دیگر، زمانی که دولت در عرصه‌هایی غیر از آنچه برایش تعریف شده از جمله تدارک کالاهای عمومی و تدارک استانداردها مداخله می‌کند، بی‌اعتمادی به نهادهای دولتی مداخله‌کننده در این عرصه‌ها به طور اخص و سایر نهادهای دولتی به طور اعم گسترش خواهد یافت. بنابراین سطح کمی و کیفی مداخله دولت و نهادهای آن در جامعه و امور معمول آن یکی از عوامل تأثیرگذار بر اعتماد نهادی افراد جامعه به مثابه تولیدکنندگان سرمایه اجتماعی خواهد بود. صلاحیت و شایستگی دولت نیز یکی از عوامل اساسی در تعیین سطح اعتماد نهادی افراد جامعه به نهادهای دولتی است. دولت شایسته و کارآمد با برخورداری از حساسیت و تلاش در جهت اصلاح ناکارایی‌ها و نقاط ضعف نهادهای معطوف به خود و در نتیجه عرضه مدیریت عمومی با کیفیت اعتماد نهادی مردم را نسبت به اقدامات و سیاست‌های نهادهای خود افزایش می‌دهد. از این طریق، دولت شایسته و کارآمد با حفظ و تقویت تعامل مبتنی بر رابطه کارگزاری بین خود و افراد جامعه به تولید اعتماد نهادی و سرمایه اجتماعی کمک خواهد کرد (خضری، ۱۳۸۵، ۴۲).

۱۰. دانشگاه و جامعه‌پذیری سیاسی

واژه کارکرد^۱ از ادبیات جامعه‌شناسی به تدریج وارد گفت‌وگوهای متداول جامعه‌ما شد. زمانی که موضوع کارکرد مطرح می‌شود در واقع، نظریه‌یک سازمان و مجموعه‌ای است که نظم بر آن حاکم است و اجزای آن مجموعه در جهت تداوم و بقای آن نقشی ایفا می‌کنند و وظیفه‌ای دارند. امروزه، دانشگاه نقش تعیین‌کننده‌ای در حیات جامعه مدرن دارد. قوام جامعه جدید وابسته به عملکرد نهادها و مؤسسات مدرن است و بیشتر کسانی که در آنجا کار می‌کنند کسانی هستند که در دانشگاه پرورش یافته‌اند. کارکردهای اصلی دانشگاه عبارت‌اند از: کارکرد پژوهشی، کارکرد آموزشی، و کارکرد جامعه‌پذیری. آن بخشی که معمولاً منشأ مناقشات فراوان نظری و عملی بوده و هنوز هم چالش‌های فکری و برخوردهای عملی در اطراف آن به پایان نرسیده است، کارکرد جامعه‌پذیری دانشگاه است. منظور از کارکرد جامعه‌پذیری آن است که معمولاً از دانشگاه‌ها این توقع و انتظار هم هست که افرادی را تربیت کنند که شهروندان خوبی برای جامعه بوده و آماده‌ایفای نقش‌های خود در جامعه جدید باشند.

از آنجا که هر جامعه‌ای نیاز به نیروی انسانی متخصص دارد، دانشگاه مکانی است که مدیران مؤسسات، مهندسان، وکلای دعاوی، پزشکان متخصص، و معلمان آینده را که مورد نیاز جامعه هستند پرورش می‌دهد که به کارکرد آموزشی و پژوهشی دانشگاه اشاره دارد. اما کارکرد جامعه‌پذیری دانشگاه به خواسته و نیازهای نظام‌های سیاسی به خصوص در نظام‌های سیاسی که خصلت ایدئولوژیک دارند نیز اشاره می‌کند؛ یعنی این نظام‌های سیاسی از دانشگاه انتظار دارند که افرادی را پرورش دهد که هم‌نوا و سازگار با ارزش‌ها و هنجارهای نظام مسلط سیاسی باشند. در واقع، در این نظام‌ها از دانشگاه‌ها انتظار می‌رود که نظام فکری تأییدکننده ایدئولوژی حاکم را بازتولید کنند.

یکی از مهم‌ترین راه‌هایی که افراد به پذیرش شاخص‌های جامعه‌پذیری سیاسی روی می‌آورند در نهاد دانشگاه صورت می‌گیرد. نهادی همچون دانشگاه از طریق شیوه‌ها و رویکردهای عملی و نظری افراد را برای زندگی در محیط سیاسی یک اجتماع تربیت می‌کند و استعدادها و خلاقیت‌های افراد را پرورش می‌دهند. فرایند جامعه‌پذیری سیاسی در قالب نظام

مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی

۱۶

دوره ۱۱، شماره ۲
بهار ۱۳۹۸
پیاپی ۴۲

1. Function

آموزش عالی در بستر سازی سرمایه‌های انسانی و اجتماعی و فهم کنش متقابل جامعه آموزشی با حاکمیت نظام سیاسی می‌تواند به تثبیت نظام سیاسی کمک کند. این نوع برنامه‌ریزی باعث شکل‌گیری هویت سیاسی پویای دانشجویان خواهد شد که می‌تواند بر نگرش‌های عمیق و رفتارهای پایدار سیاسی نهادینه شده منجر شود. بر این اساس، تربیت سیاسی که در برنامه‌ریزی درسی می‌توان آن را مورد هدف قرار داد تأثیر پایداری در مشارکت سیاسی، و درک و فهم، و نگرش دانشجویان دارد. این روند باعث ارتقای سواد سیاسی و توسعه پایدار سیاسی و حکمرانی مطلوب در سطح جامعه خواهد شد و به ثبات سیاسی پایدار جامعه کمک خواهد کرد (محسنی، ۱۳۸۷، ۱۱۲). از این رو، برنامه‌ریزی درسی در نهاد آموزشی باید مبتنی بر تحقق الگوهای رفتاری وحدت‌محور و مشارکت‌مدارانه هویت ملی دانشجویان باشد. جامعه‌پذیری سیاسی از طریق آموزش دانشگاهی به نحوه ارتباط میان دانشجویان با نهاد سیاست و قدرت و به توزیع الگوهای جهت‌گیرانه (شناختی، عاطفی، و ارزیابانه) منتهی می‌شود. تربیت سیاسی در جامعه باید بر محتوای سیاسی دروس تکیه کند که می‌تواند به بینش سیاسی نسل جوان جامعه برای مشارکت فعال و شهروندمداری کمک بسیار کند. در واقع، فرایند جامعه‌پذیری سیاسی در دانشگاه باعث شکل‌گیری جوانب شخصیت سیاسی شده و به شکل‌گیری رفتار سیاسی نسل دانش‌پذیر جامعه در آینده منجر خواهد شد (توسلی، ۱۳۸۶، ۷۷).

محققان جامعه‌شناس تأثیر نهاد دانشگاه را بر نظام سیاسی هم به‌عنوان ابزار کنترل و مشروعیت‌بخشی و هم به‌عنوان منبع بالقوه ناخشنودی سیاسی مورد مطالعه قرار می‌دهند. بنابراین، جامعه‌پذیری سیاسی افراد در جامعه منوط به این امر است که نهاد دانشگاه توسعه سیاسی جامعه را یکی از اهداف عالی برنامه‌ریزی‌های درسی و غیردرسی به‌صورت مستمر و نهادینه شده قرار داده و به‌نوعی به‌صورت آگاهانه پتانسیل و سواد سیاسی دانشجویان را برای نهادی کردن الگوهای وحدت‌بخشی و مشارکت‌محوری در راستای توزیع مناسب منابع شکل دهند. به نظر کلمن^۱، توسعه سیاسی در نهاد آموزش عبارت است از: «فراگیری ناشی از تلاش آگاهانه توانایی سیاسی به‌منظور نهادینه کردن الگوهای انسجام و الگوهای مشارکت و توزیع درست منابع» (شارع‌پور، ۱۳۸۶، ۲۸۵).

1. Coleman

در تدوین برنامه‌های آموزشی و تربیتی در دانشگاه، اصل بر این امر استوار است که دانشجویان در مشارکت سیاسی نظیر شرکت در انتخابات، علاقه‌مندی به مطالب سیاسی و پیگیری امور سیاسی، و... واجد شرایط گردیده که تحقق آن برای پویایی نظام سیاسی ضروری است. از طریق برنامه‌ریزی‌های آموزشی در دانشگاه می‌توان به‌صورت پنهان به یادگیری‌های غیرسیاسی نظیر فراگیری ارزش‌های فرهنگی اشاره کرد که به طرق مختلف سیاسی بر دانشجویان تأثیر می‌گذارد. همچنین از طریق یادگیری‌های آشکار می‌توان جهت‌گیری‌های سیاسی، اکتساب هنجارها و رفتارهای سیاسی مطلوب و مقبول نظام سیاسی حاکم، و بلوغ سیاسی دانشجویان را پرورش داد (گلشنی فومنی، ۱۳۸۵، ۵۰-۴۸).

برنامه‌ریزی درسی در دانشگاه‌ها باید به گونه‌ای باشد که شیوه انتقال فرهنگ سیاسی را برای نسل جوان جامعه فراهم کند. این برنامه‌ها باید به توزیع الگوهای جهت‌گیرانه نسبت به موضوعات سیاسی در بین دانشجویان اهتمام ورزد که این جهت‌گیری‌ها عبارت‌اند از: (۱) جهت‌گیری شناختی به این معنا که آگاهی دانشجویان را از نظام سیاسی بدون اغماض‌های حزبی ارتقا دهد و باور به نظام سیاسی و نقش‌هایی را که افراد، سازمان‌ها و نهادهای حاکمیت در این نظام ایفا می‌کنند، توسعه دهد؛ (۲) توجه به جهت‌گیری عاطفی یا احساسات دانشجویان نسبت به عملکرد نظام سیاسی؛ (۳) جهت‌گیری ارزیابی به معنای فعال‌سازی قوه تجزیه و تحلیل دانشجویان در مورد موضوعات سیاسی.

تربیت سیاسی در نهادهای آموزشی بر اساس جامعه‌پذیری می‌تواند دارای دو تأثیر متفاوت باشد. از یک‌سو، این فرایند مهم‌ترین عامل ثبات فرهنگ سیاسی و ساختار اجتماعی در طول زمان است. به عبارت دیگر، هر نظام اجتماعی می‌کوشد تا ارزش‌ها، نگرش‌ها، و دیدگاه‌های ضروری برای تداوم نظام سیاسی خود را به افراد جامعه منتقل کند و این کار از طریق فرایند جامعه‌پذیری سیاسی صورت می‌گیرد. از سوی دیگر، جامعه‌پذیری می‌تواند وسیله بروز تغییرات اجتماعی و سیاسی نیز باشد. برای اینکه این کارکرد نیز تحقق یابد، باید در جریان جامعه‌پذیری سیاسی احساس توانمندی و تفکر انتقادی نیز به افراد آموزش داده شود. فراگیری این احساس می‌تواند بخش مهمی از تعلیم و تربیت مدنی باشد. پس جامعه‌پذیری سیاسی بالقوه منبع بروز تغییر نیز است (شارع‌پور، ۱۳۸۶، ۲۸۸-۲۸۷).

۱۱. یافته‌ها

۱۱-۱. بررسی پایایی پرسشنامه

پایایی مقیاسی است که به وسیله آن درجه اعتماد و سازگاری یک پرسشنامه در اندازه‌گیری یک مفهوم نشان داده می‌شود. روش عمده برآورد ضریب پایایی، ضریب آلفای کرونباخ (جدول شماره ۱) است. آلفای کرونباخ ضریبی از پایایی و سازگاری است و سازگاری درونی الگو را اندازه می‌گیرد.

جدول شماره (۱). آلفای کرونباخ بخش‌های پرسشنامه تحقیق

پرسشنامه	تعداد سؤال	آلفای کرونباخ
اعتماد	۱۹	۵۷٪
نگرش سیاسی	۱۴	۷۲٪
آگاهی سیاسی	۱۲	۸۴٪
مشارکت سیاسی	۱۲	۸۴٪

۱۱-۲. شاخص‌های عمومی شرکت‌کنندگان

۱۱-۲-۱. سن پاسخ‌گویان

بر اساس جدول شماره (۲)، بیشترین تعداد شرکت‌کنندگان در نظرسنجی با ۶۷ درصد افراد بین ۲۰ تا ۲۵ سال بوده‌اند و پس از آن افراد زیر ۲۰ سال با ۲۹ درصد بیشترین تعداد شرکت‌کنندگان را تشکیل می‌دهند. کمترین دامنه سنی شرکت‌کنندگان نیز به ترتیب افراد بین ۲۵ تا ۳۰ سال و بالای ۳۰ سال با ۳ و ۱ درصد از مجموع کل افراد شرکت‌کننده‌اند. این وضعیت نشان می‌دهد که افراد بین ۱۸ تا ۲۰ سال تمایل چندانی به شرکت در نظرسنجی و بیان دیدگاه‌ها و نقطه‌نظرات خود نداشته‌اند. این عدم تمایل به خوداظهاری و مشارکت در فرایندهایی که به منظور شناخت هرچه بهتر وضعیت سخت‌افزاری و نرم‌افزاری حاکم و آثار و تبعات آن در مقیاس کلی صورت می‌پذیرد از جمله مسائلی است که شایسته توجه و ریشه‌یابی است، زیرا عدم درک درست از وضعیت نگرش‌ها و دیدگاه‌های این بخش از جمعیت جوان نسبت به وضعیت موجود می‌تواند کارایی تصمیم‌گیری‌ها و سیاست‌گذاری‌ها را کاهش دهد.

جدول شماره (۲). شرکت کنندگان به تفکیک سن

در صد فراوانی موجود	درصد فراوانی	فراوانی	
۲۸/۵	۲۸/۵	۱۱۱	زیر ۲۰ سال
۶۷/۶	۶۷/۴	۲۶۳	۲۰ تا ۲۵
۲/۸	۲/۸	۱۱	داده‌های موجود ۲۵ تا ۳۰
۱/۰	۱/۰	۴	بالای ۳۰ سال
۱۰۰/۰	۹۹/۷	۳۸۹	مجموع
	۱/۳	۱	نامشخص داده‌های گم شده
	۱۰۰/۰	۳۹۰	مجموع

۱۱.۲.۲. گروه تحصیلی پاسخ‌گوها

بررسی وضعیت شرکت کنندگان از لحاظ گروه تحصیلی نشان می‌دهد که بیشترین تعداد افراد شرکت کننده، دانشجویان رشته‌های مهندسی به میزان تقریبی ۴۵ درصد هستند. پس از آن‌ها به ترتیب میزان مشارکت دانشجویان رشته‌های علوم انسانی با ۳۲ درصد، پزشکی و بهداشت با ۹ درصد، علوم پایه با ۸ درصد، زبان‌های خارجی با ۵ درصد، نامشخص ۰/۸ درصد و تربیت بدنی ۰/۳ درصد است. از جمله نکات قابل توجه در این قسمت شرکت دانشجویان رشته‌های مهندسی در نظرسنجی و علاقه‌مندی آنان به مسائل سیاسی و اجتماعی و بیان نقطه نظرات و دیدگاه‌های خود در این خصوص و نیز وضعیت دانشگاه مورد تحصیل و استادان و کارکنان است. همچنین، سطح پایین تمایل دانشجویان علوم انسانی به شرکت در نظرسنجی و فعالیت‌هایی از این دست نیز محل توجه و بررسی است. گفتنی است نظرسنجی از دانشجویان رشته پزشکی مربوط به آن دسته از دانشگاه‌هایی است که دارای رشته‌های پزشکی بوده و در فضای عمومی پردیس دانشگاه به همراه سایر دانشجویان مورد نظرسنجی واقع شده‌اند.

مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی

۲۰

دوره ۱۱، شماره ۲
بهار ۱۳۹۸
پیاپی ۴۲

جدول شماره (۳). شرکت کنندگان به تفکیک گروه تحصیلی

فراوانی	درصد فراوانی	درصد فراوانی موجود		
۳۰	۷/۷	۷/۸	علوم پایه	
۱۷۶	۴۵/۱	۴۵/۵	مهندسی	
۱۲۶	۳۱/۸	۳۲/۰	علوم انسانی	داده‌های موجود
۲۱	۵/۴	۵/۴	زبان‌های خارجی	
۳۵	۹/۰	۹/۰	پزشکی و بهداشت	
۱	۱/۳	۱/۳	تربیت بدنی	داده‌های گم‌شده
۳۸۷	۹۹/۲	۱۰۰/۰	مجموع	مجموع
۳	۱/۸		نامشخص	
۱۰۰/۰				۳۹۰

۱۱.۳. تحلیل توصیفی داده‌ها

آماره‌هایی نظیر میانگین و انحراف معیار، خصوصیت مجموعه‌ای داده را به صورت کلی بیان می‌کنند. میانگین عبارت است از «مجموع مقادیر» تقسیم بر «تعداد مقادیر» که یک اندازه خلاصه مکانی و راجع به اینکه توزیع در کجا واقع شده است را فراهم می‌آورد. براساس اطلاعات ارائه شده در جدول شماره (۲)، مؤلفه نگرش سیاسی با میانگین ۲/۸۱ و انحراف معیار ۰/۵۱ نسبت به سایر مؤلفه‌ها از بالاترین میانگین و مؤلفه هنجارها با میانگین ۲/۶۴ و انحراف معیار ۰/۳۶ از کمترین میانگین برخوردار بوده‌اند.

جدول شماره (۴). میانگین و انحراف معیار مؤلفه‌های پرسشنامه

مؤلفه‌ها	میانگین	انحراف معیار
اعتماد	۲/۸۰	۰/۳۴
نگرش سیاسی	۲/۸۱	۰/۵۱
آگاهی سیاسی	۲/۷۶	۰/۵۶
مشارکت سیاسی	۳/۰۳	۰/۷۱

۱۱.۴. تحلیل شاخص‌های سرمایه اجتماعی و جامعه‌پذیری سیاسی دانشجویان دانشگاه تهران در این بخش از پژوهش از نرم‌افزار SPSS نسخه ۲۲ به منظور تجزیه تحلیل آماری استفاده شد. پرسشنامه تحقیق شامل پنج گزینه خیلی موافقم، موافقم، متوسط، مخالفم و خیلی مخالفم بود. به منظور تجزیه تحلیل آماری به ترتیب به هر یک از گزینه‌های فوق مقدار عددی یک تا پنج تعلق گرفت. اعداد متعلق به هر یک از سؤالات پرسشنامه با هم جمع شد و بر تعداد سؤالات مربوط به پرسشنامه تقسیم شد تا عدد به دست آمده معرف نمره هر فرد به سؤالات مربوط به شاخص‌های اعتماد، نگرش سیاسی، آگاهی سیاسی و مشارکت سیاسی باشد. در نهایت، با توجه به توزیع نرمال نمونه‌ها، شاخص‌های میانگین و انحراف استاندارد که معرف شاخص‌های مرکزی و پراکنندگی نمونه‌های دانشگاهی تحقیق حاضر هستند گزارش شد. به منظور تحلیل دقیق‌تر و مقایسه بهتر میانگین به دست آمده از هر یک از شاخص‌های سرمایه اجتماعی و جامعه‌پذیری سیاسی با میانگین جامعه (عدد ۳) به وسیله One sample t-test با سطح معنی‌داری کمتر از ۰/۰۵ مقایسه شد. به وسیله این تست تحلیلی اختلافات معنی‌دار آماری نمونه‌های هر دانشگاه نسبت به میانگین جامعه با ۹۵ درصد اطمینان تعیین شد.

جدول شماره (۵). آمار توصیفی شاخص اعتماد نهادی دانشجویان دانشگاه‌های تهران

نام دانشگاه	انحراف استاندارد ± میانگین	p
تهران	۳/۱۵۹ ± ۰/۴۰۴	۰/۰۱۱*
شهید بهشتی	۳/۱۵۴ ± ۰/۴۷۹	۰/۰۳۶*
علامه طباطبائی	۳/۲۰۳ ± ۰/۴۰۷	۰/۰۰۲*
خوارزمی	۳/۰۹۸ ± ۰/۳۲۹	۰/۰۵۱
علم و صنعت	۳/۱۹۶ ± ۰/۳۸۳	۰/۰۰۱*
خواجه نصیرالدین طوسی	۳/۲۴۶ ± ۰/۳۵۶	۰/۰۰۰۱*
صنعتی شریف	۳/۱۰۵ ± ۰/۳۴۹	۰/۰۴۹*
الزهر	۳/۱۹۸ ± ۰/۴۴۷	۰/۰۰۵*
امیرکبیر	۳/۳۸۲ ± ۰/۴۴۳	۰/۰۰۰۱*

جدول شماره (۶). آمار توصیفی شاخص نگرش سیاسی دانشجویان دانشگاه‌های تهران

نام دانشگاه	انحراف استاندارد $\pm$ میانگین	p
تهران	۳/۱۴۶ $\pm$ ۰/۴۹۱	۰/۰۵۲
شهید بهشتی	۳/۱۳۳ $\pm$ ۰/۴۳۵	۰/۰۴۶*
علامه طباطبائی	۳/۰۵۷ $\pm$ ۰/۳۸۲	۰/۳۲۲
خوارزمی	۳/۱۷۵ $\pm$ ۰/۴۷۱	۰/۰۱۷*
علم و صنعت	۳/۱۰۸ $\pm$ ۰/۳۹۵	۰/۰۷۴
خواجه نصیرالدین طوسی	۳/۲۷۳ $\pm$ ۰/۴۱۰	۰/۰۰۰۱*
صنعتی شریف	۳/۱۱۶ $\pm$ ۰/۳۴۳	۰/۰۲۸*
الزهر	۳/۰۳۹ $\pm$ ۰/۳۵۲	۰/۴۵۴
امیرکبیر	۳/۲۳۰ $\pm$ ۰/۴۶۴	۰/۰۰۲*

مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی

۲۳

اعتماد نهادی،
دانشگاه‌های دولتی و...

جدول شماره (۷). آمار توصیفی شاخص آگاهی سیاسی دانشجویان دانشگاه‌های تهران

نام دانشگاه	انحراف استاندارد $\pm$ میانگین	p
تهران	۳/۲۵۰ $\pm$ ۰/۵۱۵	۰/۰۰۲*
شهید بهشتی	۳/۰۲۸ $\pm$ ۰/۵۸۳	۰/۷۵۱
علامه طباطبائی	۳/۱۶۱ $\pm$ ۰/۳۶۰	۰/۰۰۴*
خوارزمی	۳/۱۵۷ $\pm$ ۰/۴۹۴	۰/۰۳۸*
علم و صنعت	۳/۲۳۳ $\pm$ ۰/۵۱۹	۰/۰۰۴*
خواجه نصیرالدین طوسی	۳/۳۰۲ $\pm$ ۰/۳۷۵	۰/۰۰۰۱*
صنعتی شریف	۳/۱۶۵ $\pm$ ۰/۴۷۵	۰/۰۲۵*
الزهر	۳/۲۶۷ $\pm$ ۰/۴۸۹	۰/۰۰۱*
امیرکبیر	۳/۲۳۱ $\pm$ ۰/۴۸۷	۰/۰۰۳*

جدول شماره (۸). آمار توصیفی شاخص مشارکت سیاسی دانشجویان دانشگاه‌های تهران

نام دانشگاه	انحراف استاندارد± میانگین	p
تهران	۳/۰۷۶±۰/۵۰۷	۰/۳۲۱
شهید بهشتی	۳/۰۵۹±۰/۵۱۷	۰/۴۴۶
علامه طباطبائی	۳/۰۸۹±۰/۴۶۵	۰/۲۰۶
خوارزمی	۳/۰۸۹±۰/۴۲۳	۰/۱۶۶
علم و صنعت	۳/۳۰۶±۰/۳۷۳	۰/۰۰۰۱*
خواجه نصیرالدین طوسی	۳/۳۶۱±۰/۳۷۶	۰/۰۰۰۱*
صنعتی شریف	۳/۱۷۴±۰/۴۲۳	۰/۰۰۰۸*
الزهرای	۳/۱۴۸±۰/۴۸۹	۰/۰۴۸*
امیرکبیر	۳/۲۴۸±۰/۴۱۶	۰/۰۰۰۱*

مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی

۲۴

دوره ۱۱، شماره ۲
بهار ۱۳۹۸
پیاپی ۴۲

جدول‌های شماره (۷) و (۸) همبستگی بین اعتماد نهادی با شاخص‌های جامعه‌پذیری سیاسی در بین ۴۰۵ دانشجوی دانشگاه‌های منتخب شهر تهران را نشان می‌دهد. مجذور ضریب I- پیرسون یا همبستگی پیرسون ضریب در صد، درصد تبیین‌کنندگی هر یک از دو شاخص را در بین شاخص‌های متغیرهای اصلی تحقیق یعنی اعتماد نهادی و جامعه‌پذیری سیاسی نشان می‌دهد، به طوری که متغیر اعتماد نهادی به ترتیب ۳/۶۴۸٪، ۱/۰۶۱٪، و ۲/۰۱٪ واریانس متغیرهای شاخص‌های آگاهی سیاسی، مشارکت سیاسی، و نگرش سیاسی را تبیین یا توضیح می‌دهد. این وضعیت نشان می‌دهد که هرچقدر که سطح اعتماد دانشجویان کارشناسی دانشگاه‌های مورد مطالعه نسبت به مخاطبان و اطرافیان خود در دانشگاه افزایش یابد، سطح آگاهی سیاسی و مشارکت سیاسی آنان نیز افزایش خواهد یافت، نگرش سیاسی آنان تأثیرپذیری بیشتری از فضای دانشگاه خواهد داشت و در نتیجه، بر فرض اصلی تحقیق مبنی بر اینکه افزایش سطح اعتماد نهادی در بین دانشجویان مقطع کارشناسی دانشگاه این نهاد را در پیشبرد فرایند جامعه‌پذیری سیاسی موفق‌تر خواهد کرد تأیید می‌شود.

جدول شماره (۹). همبستگی بین اعتماد نهادی با شاخص های دیگر رساله

شاخص	درصد همبستگی
آگاهی سیاسی	۳/۶۴۸%
نگرش سیاسی	۲/۰۱%
مشارکت سیاسی	۱/۰۶۱%

جدول شماره (۱۰). میزان همبستگی دو سویه شاخص های اعتماد نهادی و جامعه پذیری سیاسی

اعتماد	نگرش سیاسی	آگاهی سیاسی	مشارک سیاسی
۱	۰/۰۹۲	۰/۱۹۱	۰/۱۰۳
-	۰/۰۶۳	۰/۰۰۰۱*	۰/۰۳۸*
۴۰۵	۴۰۵	۴۰۵	۴۰۵
۱	۰/۲۲۹	۰/۱۷۶	۰/۱۷۶
-	۰/۰۰۰۱*	۰/۰۰۰۱*	۰/۰۰۰۱*
۴۰۵	۴۰۵	۴۰۵	۴۰۵
۱	۰/۲۳۷	۱	۰/۲۳۷
-	۰/۰۰۰۱*	-	۰/۰۰۰۱*
۴۰۵	۴۰۵	۴۰۵	۴۰۵
۱	۱	۱	۱
-	-	-	-
۴۰۵	۴۰۵	۴۰۵	۴۰۵

۱۲. بحث و نتیجه گیری

تحلیل شاخص های جامعه پذیری سیاسی جامعه آماری این پژوهش یعنی دانشجویان دانشگاه های شهر تهران روشن می کند که شاخص سطح آگاهی سیاسی دانشجویان در مقایسه با دو شاخص دیگر، یعنی نگرش سیاسی و مشارکت سیاسی در وضعیت مطلوب تری قرار دارد. این نکته می تواند بیانگر این مسئله باشد که در کنار تأثیرگذاری متغیرهای مؤثری چون رسانه های جمعی و شبکه های اجتماعی که به صورت جداگانه و در قالب رساله دکتری نگارنده این مقاله مورد ارزیابی و اثرسنجی قرار گرفته است، وضعیت

کمی و کیفی تلاش‌های دستگاه‌ها و نهادهای تأثیرگذار در این حوزه از جمله دانشگاه در شکل‌دهی به چارچوب شناختی دانشجویان به‌طور اخص و نسل جوان به‌طور اعم از ساختار سیاسی، جریان‌ها و رویدادهای مهم و تأثیرگذار، شخصیت‌ها و مقامات برجسته و طیف‌ها و جناح‌های عمده کشور در وضعیت بهتری قرار دارد.

ارزیابی شاخص‌ها نشان می‌دهد که پس از آگاهی سیاسی، وضعیت نگرش سیاسی دانشجویان از وضعیت مطلوب‌تری برخوردار بوده است و این امر را می‌توان نشانه این وضعیت دانست که سایر نهادهای تأثیرگذار در این فرایند مانند رسانه‌های جمعی و شبکه‌های اجتماعی از قدرت اثرگذاری بیشتری در این خصوص برخوردار هستند. وضعیت شاخص مشارکت سیاسی در کسب سومین رتبه در میان شاخص‌های اصلی جامعه‌پذیری سیاسی نشان‌دهنده این است که از ظرفیت‌های نهاد دانشگاه به‌منظور ترغیب دانشجویان به شرکت در فعالیت‌های سیاسی و پویایی‌هایی که به شناخت و درک هرچه بیشتر آنان از مفهوم و جهان سیاست کمک می‌کند به‌طور شایسته‌ای بهره گرفته نشده است. نتایج داده‌های به‌دست آمده نشان داد که بین مدیریت حاکم بر دانشگاه و میزان سرمایه اجتماعی موجود در آن رابطه مثبت و معناداری وجود دارد به‌طوری‌که بهبود مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی نهادی به توسعه مدیریت دانش در نهاد مورد مطالعه منجر می‌شود.

در غیاب سرمایه اجتماعی سایر سرمایه‌های فیزیکی و انسانی اثربخشی خود را از دست می‌دهند و بدون سرمایه اجتماعی پیمودن راه‌های توسعه و تکامل سیاسی و اجتماعی که هدف جامعه‌پذیری سیاسی موفق است ناهموار و دشوار خواهد شد. سرمایه اجتماعی از طریق تشویق دانشجویان به «همکاری» و «مشارکت» در تعاملات سیاسی و اجتماعی، قادر است به حل میزان بیشتری از معضلات موجود در جامعه فائق آید و حرکت به‌سوی رشد و توسعه سیاسی و اجتماعی را امکان‌پذیر سازد. در کلام آخر، با توجه به اینکه نهادهای گوناگون دولتی از جمله دانشگاه‌های سراسری عمده‌ترین و برجسته‌ترین حوزه برخورد شهروندان با عرصه قدرت سیاسی و نظام حکومتی هستند و بازخورد و تصویری که از این برخورد و رویارویی در ذهن شهروندان شکل می‌گیرد در نوع نگرش آن‌ها نسبت به کلیت ساختار سیاسی و حکومتی بسیار تأثیرگذار است، می‌توان این‌گونه بیان کرد که کارآمدترین

مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی

۲۶

دوره ۱۱، شماره ۲
بهار ۱۳۹۸
پیاپی ۴۲

نوع جامعه‌پذیری سیاسی افراد یک جامعه از مسیر کسب سرمایه اجتماعی و افزایش سطح اعتماد نهادی شهروندان نسبت به نهادهای زیرمجموعه دولت و ساختار حکومتی قابل حصول خواهد بود. به همین ترتیب، بررسی داده‌های کمی پژوهش صورت‌گرفته در این مقاله نشان می‌دهد که با افزایش سطح اعتماد نهادی دانشجویان نسبت به دانشگاه، تأثیرپذیری آنان از دانشگاه در پیشبرد روند جامعه‌پذیری سیاسی افزایش می‌یابد.

مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی

۲۷

اعتماد نهادی،
دانشگاه‌های دولتی و...

منابع

اکبری، امین (۱۳۸۳). نقش سرمایه اجتماعی بر مشارکت: بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر مشارکت سیاسی-اجتماعی (مطالعه موردی روستای فارسنج از توابع سقز) (پایان نامه کارشناسی ارشد). دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

آلموند، گابریل؛ پاول، جی بینگهام؛ و مونت، رابرت جی (۱۳۷۶). چارچوبی نظری برای بررسی سیاست تطبیقی (مترجم: علیرضا طیب). تهران: نشر مدیریت دولتی. (تاریخ اصل اثر ۱۹۹۳)

اوفه، کلاوس (۱۳۸۴). سرمایه اجتماعی: اعتماد، دموکراسی و توسعه (مترجمان: افشین خاکباز، و حسن پویان). تهران: نشر شیرازه. (تاریخ اصل اثر ۱۹۹۹)

باتامور، تام (۱۳۷۸). جامعه‌شناسی سیاسی (مترجم: منوچهر صبوری). تهران: انتشارات کیهان. (تاریخ اصل اثر ۱۹۹۳)

بوستانی، داریوش (۱۳۸۴). سرمایه اجتماعی و توسعه سیاسی در ایران. تهران: انتشارات وزارت امور اقتصاد و دارایی.

پاتنام، رابرت (۱۳۸۰). دموکراسی و سنت‌های مدنی: (تجربه ایتالیا و درس‌هایی برای کشورهای در حال گذار) (مترجم: محمدتقی دلفروز). تهران: نشر سلام. (تاریخ اصل اثر ۱۹۹۳)

تنهایی، حسین ابوالحسن (۱۳۷۹). درآمدی بر مکاتب و نظریه‌های جامعه‌شناسی. مشهد: نشر نی‌نگار.

توسلی، غلامعباس (۱۳۸۶). جامعه‌شناسی و آموزش و پرورش: دیروز، امروز، فردا. تهران: نشر علم.

جوادی، ریحانه (۱۳۹۶). جستارهایی در سرمایه اجتماعی در ایران. تهران: انتشارات پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.

خضری، محمد (۱۳۸۵). دولت و سرمایه اجتماعی. فصلنامه مطالعات راهبردی، ۹(۳۱)، ۵۲-۳۱.

دارا، جلیل (۱۳۸۹). بررسی نقش سرمایه اجتماعی در موفقیت جریان اسلام‌گرا. مطالعات انقلاب اسلامی، ۲۱(۷)، ۷۵-۱۰۶.

درانی، کمال؛ و رشیدی، زهرا (۱۳۸۷). بررسی تعاریف، مفاهیم و چگونگی ایجاد سرمایه اجتماعی (با تأکید بر اعتماد اجتماعی). مهندسی فرهنگی، ۱۸-۱۷، ۱۹-۸.

راش، مایکل (۱۳۷۷). جامعه و سیاست: مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی سیاسی (مترجم: منوچهر صبوری). تهران: انتشارات سمت. (تاریخ اصل اثر ۱۹۹۲)

رفیع، حسین (۱۳۸۷). سرمایه اجتماعی و جامعه‌پذیری سیاسی. فصلنامه رشد آموزش علوم اجتماعی، ۲(۴۱)، ۳۶-۴۱.

زتومکا، پیوتر (۱۳۸۶). اعتماد نظریه جامعه‌شناختی (مترجم: غلامرضا غفاری). تهران: نشر شیرازه. (تاریخ اصل اثر ۱۹۹۹)

مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی

۲۸

دوره ۱۱، شماره ۲
بهار ۱۳۹۸
پیاپی ۴۲

- سیدامامی، کاووس؛ و منتظری مقدم، رضا (۱۳۹۱). نقش فرهنگ اعتماد و عملکرد نهادهای سیاسی در ایجاد اعتماد سیاسی: بررسی پیمایشی دانشجویان دانشگاه‌های تهران. پژوهشنامه علوم سیاسی، ۷(۴)، ۲۱۶-۱۸۹.
- شارع‌پور، محمود (۱۳۸۶). جامعه‌شناسی آموزش و پرورش. تهران: انتشارات سمت.
- شارع‌پور، محمود؛ رازقی، نادر؛ و غلام‌زاده، خلیل (۱۳۹۰). بررسی رابطه انواع اعتماد با اعتماد اجتماعی در بین دانشجویان دانشگاه مازندران. فصلنامه مطالعات اجتماعی ایران، ۴(۳)، ۵۵-۴۲.
- صبوری، منوچهر (۱۳۸۱). جامعه‌شناسی سیاسی. تهران: نشر سخن.
- عالم، عبدالرحمن (۱۳۸۳). بنیادهای علم سیاست. تهران: نشر نی.
- فیروزآبادی، سیداحمد (۱۳۸۴). بررسی سرمایه اجتماعی و عوامل مؤثر بر شکل‌گیری آن در شهر تهران (پایان‌نامه منتشر نشده دکتری). دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.
- قنادان، منصور؛ مطیع، ناهید؛ و ستوده، هدایت‌الله (۱۳۸۴). جامعه‌شناسی (مفاهیم کلیدی). تهران: نشر آوای نور.
- گلشنی فومنی، رسول (۱۳۸۵). جامعه‌شناسی آموزش و پرورش. تهران: نشر دوران.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۸۰). جامعه‌شناسی (مترجم: منوچهر صبوری). تهران: نشر نی. (تاریخ اصل اثر ۲۰۰۶)
- محسنی، منوچهر (۱۳۷۸). مقدمات جامعه‌شناسی. تهران: نشر دوران.
- محمدعبدالرحمن، عبدالله (۱۳۸۸/۵/۱۲). جامعه‌پذیری سیاسی و ظهور اندیشه شهروندی (مترجم: کامیار صداقت). روزنامه اعتماد.
- مقدم‌فر، گلناز (۸۸/۷/۱۹). جامعه‌پذیری سیاسی. روزنامه رسالت.
- منصوری، جواد (۱۳۸۶). سیاست و نهادهای اجتماعی. تهران: نشر امیرکبیر.
- مهرداد، هرمز (۱۳۷۶). زمینه‌های جامعه‌شناسی سیاسی: جامعه‌پذیری سیاسی. تهران: نشر پاژنگ.
- نصوحیان، محمدمهدی (۱۳۸۷). نقش اعتماد متقابل حکومت و مردم در روند توسعه سیاسی. فصلنامه راهبرد توسعه، ۲(۱۴)، ۱۸۲-۱۶۵.
- نصیری، مرتضی (۱۳۸۷). سرمایه اجتماعی و تأثیر آن بر سیاست‌گذاری عمومی. تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- الوانی، مهدی؛ و سیدنقوی، میرعلی (۱۳۸۱). سرمایه اجتماعی: مفاهیم و نظریه‌ها. فصلنامه مطالعات مدیریت (بهبود و تحول)، ۹(۳۳ و ۳۴)، ۲۶-۹.

Misztal, B. (1996). *Trust in modern societies*. Cambridge: Polity Press.

Putnam, R. D. (1993). *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.

Archive of SID

- Pye, L. W. (1966). *Aspects of political development; An analytic study*. Boston: Little Brown & Company.
- Winter, I. (2000). *Towards a theorised understanding of family life and social capital*. Australian Institute of Family Studies: Research Paper.

مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی

۳۰

دوره ۱۱، شماره ۲
بهار ۱۳۹۸
پیاپی ۴۲